

תדיר וחובת היום (סוכה נ"ד, נ"ו)

גליון 312

בדה נ"ד ע"ב מיתבי ראש חודש שחל להיות בשבת שיר של ראש חודש דוחה שיר של שבת, ואי איתא (להא דרב אחא דתוקעין על כל מוסף) לימא דשבת ולימא דראש חודש. אמר רב ספרא מאי דוחה, דוחה לקדם. ואמאי, תדיר ושאינו תדיר קודם. אמר ר' יוחנן לידע שהוקבע ראש חודש בזמנו. מבואר בגמ' דשיר של שבת הוא תדיר מהשיר של ראש חודש. במנחת אברהם (מנחות מ"ה ע"ב) הביא דאחד הקשה להגרי"ז הא שירה דשבת הוי הזי"ו ל"ך, דהיינו דאומרים שירת האזינו, וחולקים אותה לששה פרקים, ואומרים פרק אחד בכל שבת כמבואר בראש השנה (דה"ל"א), ונמצא דרק כל ו' שבועות אמרו אותה שירה, ובר"ח בכל חודש אותה שירה, וא"כ השיר של ר"ח הוי תדיר. וכתב דמכאן מוכח כמו שכתב הטורי אבן (והובא במנ"ח מצוה ש"ז) דתדיר נקבע לפי שם הדבר ולא לפי מספר הפעמים בפועל לכל דבר, דבמגילה כ"ט ע"ב חזינן דקריאת התורה דשבת קודמת לקריאת התורה דר"ח משום דתדיר אע"ג דענין היום בשבת אין קורין רק פעם אחת בשנה, ור"ח קורין י"ב פעמים בשנה, אפ"ה הוי שבת תדיר דשם קריאת שבת תדיר מקריאת ר"ח. וה"נ כאן שיר של שבת הוא כל שבוע, ואפי' שהשיר שלו משתנה, משא"כ שיר דר"ח הוא פעם בחודש, ולכן נחשב השיר של שבת תדיר משיר של ר"ח. והנה בדה נ"ו ע"א איתמר רב אמר סוכה ואח"כ זמן. רבה בר בר חנה אמר זמן ואח"כ סוכה. רב אמר סוכה ואח"כ זמן חיובא דיומא עדיף. רבה בר בר חנה אמר זמן ואח"כ סוכה תדיר ושאינו תדיר קודם. מבואר בגמ' דברכת זמן תדירה מברכת לישב בסוכה. וכתב רש"י בד"ה זמן תדיר, שנוהג בכל הרגלים. וביאר בחי' חתם סופר דרש"י פירש בכל רגלים ולא ר"ה ויוה"כ ושאר שהחיינו, כי לרב ושמואל (בעירובין מ') אין חובה לומר זמן אלא ברגלים ולא בר"ה ויוה"כ. ומה שאומרים שהחיינו במשך השנה אין זה חובה, ולכן שהחיינו הוא אמנם מצוי יותר אבל אינו תדיר. ומבואר בזבחים צ"א דמצוי אינו תדיר (שם מבואר דמילה אינה תדיר אלא מצוי. יש הרבה בריתות במשך השנה אבל אין זה חובה בזמן מסוים). והקשו בחתם סופר ובערוך לנר דשהחיינו מברכים בשלש רגלים ואילו לישב בסוכה מברכין כל שבעה, וא"כ ברכת לישב בסוכה תדירה יותר מברכת שהחיינו. ובערוך לנר תירץ דתדיר נקרא מה שבא בזמנים הרבה דוקא, ולא מה שבא בזמן אחד הרבה יותר. ולכן שהחיינו נחשב תדיר יותר מברכת לישב בסוכה. אמנם בכת"ס כתב ודוחק לומר כיון דסוכה הוה בזמן אחד וזמן הוה בזמנים נפרדים מיקרי תדיר טפי, זה סברא חדשה שלא ראיתי, עכ"ל. אבל הערוך לנר כן כתב סברא זו. גם בחיד"א (ברכי יוסף סי' תרמ"ג סק"ב) כתב כעין זה, שהביא בשם שכנה"ג דביוה"כ שחל בשבת אומרים במנחה אבינו מלכנו קודם צדקתך כיון שאבינו מלכנו אומרים גם בשחרית אע"פ שצדקתך הוא תדיר כל השנה. וכתב החיד"א דבסוגיין מבואר דשהחיינו נחשב תדיר על סוכה מחמת שאומרים אותה בכל השנה אע"פ שבסוכות עצמו ודאי אומרים ברכת לישב יותר פעמים משהחיינו, שמברכים רק בתחילת החג. והא דכתב החת"ס שנקט רש"י זמן בשלש רגלים כי בשאר השנה אינה חובה, בערוך לנר כתב אחרת, שרש"י נקט רגלים כי ברכת הזמן שאומר על הפירות ועל המצוות אין לכללו עם ברכת זמן שעל המועדות. הרי שלא ביאר כהחת"ס מחמת שאין חובה לומר שהחיינו (ולמעשה, בברכת המצוות כן הוי חובה לברך כגון בלולב ושופר) אלא דאין ברכת שהחיינו דמצוות ופירות אותו ענין של שהחיינו על המועדות. מבואר דיש כמה עניינים של שהחיינו ואין שהחיינו אחד נחשב תדיר מחמת שהחיינו מסוג אחר. אמנם בשיח השדה (ח"ג, ברכות נ"ט) כתב דיש להסתפק מי שצריך לברך ברכת החמה וברכת האילנות איזה קודם, אי נימא דברכת האילנות תדירה בכל שנה וברכת החמה פעם בכ"ח שנה או דילמא ברכת עושה מעשה בראשית (שמברכים על החמה) תדירה טפי שנוהגת על הברקים ועל הימים.

והביא ראיה מסוגיין, סוכה וזמן, לרבב"ח זמן ואח"כ סוכה, דתדיר קודם. וז"ל אלמא אע"ג דברכת זמן של סוכה אינה זו של מצוה ושל פרי חדש, מ"מ כיון דכולהו ברכת זמן, חשיבא תדיר, א"כ ה"נ עושה מעשה בראשית חשיבא תדיר טפי, עכ"ל. והוסיף בסוגריים שוב הראוני שרש"י בסוכה כתב זמן תדיר שנוהג בכל הרגלים, ולפי"ז אין הראיה מוכרחת ודוק.

והיינו דהגרח"ק הבין שזמן הוא תדיר מחמת זמן שבכל השנה על המצות ועל הפירות, דהכל אותה שהחיינו. אלא דברש"י לא כתב כן אלא נקט דוקא רגלים. ולפי הערוך לנר זה גופא הטעם שנקט רש"י רגלים כי שאר ענייני שהחיינו אינם אותו ענין של זמן דמועדות. וממילא ה"ה לכאורה במעשה בראשית, שאין להחשיב ברכת החמה תדירה מחמת שאר ענייני מעשה בראשית. אבל לפי החת"ס מה דנקט רש"י רגלים הוא מחמת שאז הברכה היא חובה. ולא מחמת שאינו אותו ענין, וא"כ ייתכן עדיין לפרש שבברכת השבח כגון מעשה בראשית שאינה חובה אפשר לכלול כמה סוגי ברכות של מעשה בראשית להחשיבן כתדיר.

והנה בסוגיין מבואר דלרב מברך סוכה ואח"כ זמן כי חובת היום עדיפא. וא"כ יש לומר שברכת החמה הוי חובת היום משא"כ ברכת האילנות שאינה חובה דוקא ליום הזה. וכתב שם הגר"ח דסברא זו לכאור' לא שייכת כאן, וז"ל דרק במקרה הוא היום, ולא דמי לסוכה שהתורה חייבה בט"ו בתשרי. למד הגר"ח שחובת היום היא חובת היום בתאריך הזה דוקא ולא שיצא שבמקרה יש היום סיבה לברך.

אלא דיש לדון, דהא דחובת היום עדיפה כתב בברכת אברהם דלא ברור מה העדיפות. וי"ל דבתוספתא קרבנות (זבחים) פ"י ה"ג כתוב דלאבא שאול אומר לכהנים הילך חמץ הילך מצה מפני ששתי הלחם חביבות. משמע שזה המעלה של חובת היום שהיא חביבה. ולפי"ז יש מקום לדון שברכת החמה אע"פ שאינה ממש חובת היום אבל ודאי יש בה חביבות כי מברך אותה רק פעם בעשרים ושמונה שנים.

והנה בכל ברכת המצוות שמברכין על המצוה ואח"כ שהחיינו כגון בלולב ושופר יש שדנו לומר שאין זה תלוי בסוגיין, וגם רבב"ח דס"ל דתדיר עדיף, יברך קודם על הלולב כיון שברכת הזמן באה מחמת המצוה, ולכן לכו"ע יקדים ברכת המצוה. וכן כתב בהר המוריה (פ"ד כלי המקדש אות י"א) דבכל המצות מברך תחילה על המצוה ואח"כ מברך זמן דהעיקר הוא המצוה ובשבילה באה זמן. ורק בזמן דסוכה דבאה חיובה מקודם סוכות כשבונה סוכה, יש צד להקדים את ברכת הזמן.

אמנם במאירי בסוגיין כתב שמברך על הסוכה ואח"כ על הזמן שכך אמרו בגמרא בהדיא והלכתא סוכה ואח"כ זמן. ויש מקשים הלא טעם האומר זמן ואח"כ סוכה הוא משום דתדיר קודם, וטעם זה הוא הלכה בכל מקום, ומתמצים שסומכים הם על מח' הנזכר באחרון של פסחים שאנו פוסקים כדעת האומר יקנה"ז, שכל הברכות ברכת החובה קודמת לברכת הזמן, וכן שופר ולולב ומגילה ונר חנוכה דכולהו חובת מצוה עדיפא, ולא נאמר תדיר קודם אלא בששתיהן ברכת המצוה. ואע"פ שביין וקידוש היום יין קודם משום תדירותו היינו משום דאף היין חובה, שאין מקדשין אלא על היין וכו'.

הרי שדימה המאירי דין הקדימה של סוכה לזמן לדין הקדימה בכל ברכת המצות, ולא חילק ביניהן לומר דשם לכו"ע המצוה קודמת משא"כ כאן. ולכן כמו שמקדימים במצוות ה"ה בזמן על המועד. וכן כתוב בספר המכתם בדף מ"ו, וז"ל דבכולהו מקדמינן ברכת המצוה ועבדינן זמן לבסוף, הכא נמי לא שנא.

והנה בשו"ע בריש סי' תרמ"ג כתוב וז"ל סדר הקידוש יין קידוש וסוכה ואח"כ זמן לפי שהזמן חוזר על קידוש היום ועל מצות סוכה, עכ"ל. וקשה למה שינה מהטעם שמבואר בסוגיין שחובת היום קודמת.

לשון זה של השו"ע מועתקת מהטור. והב"ח הקשה למה לא כתב הטעם שאמרו בגמרא כהנ"ל. ותירץ דנמשך אחר הרא"ש שמחלק בין לילה ראשון ללילה שני, דבלילה השני שכבר אינו חייב זמן על הסוכה סומך זמן לקידוש מיד. ולכן כתב שבלי ל' א' שהזמן חוזר גם על הסוכה ראוי לברך זמן בסוף כדי שיעלה על שניהם. והוסיף הב"ח שלפי"ז אם אינו מברך זמן על הסוכה כגון שהיתה עשויה ועומדת יברך זמן ואח"כ על הסוכה אפי' בליל א', ודלא כרש"י שכתב דסוגיין איירי בסוכה שהיתה עשויה ועומדת. והט"ז ביאר את דברי הטור באופן אחר.